

ТОДОР ЖИВКОВ

МЕМОАРИ

© Тодор Христов Живков, автор, 1997
© „СИБ“ АД, София, 1997
© Издателство „АБАГАР“, 1997
© Трифон Калфов, художник, 1997
ISBN 954-427-279-8

„СИБ“ АД – „АБАГАР“ ЕООД
София В. Търново

за Йехова; към възхваляващите Буда и Кришна; към безверието, прокламирано десетилетия като държавна политика.

С този документ от лятото на 1989 г. се постави открито съждението, че в политиката по националния въпрос принципността и последователността трябва да бъдат съпроводени с преоценка на някои крайни тези.

Нелепо е да се заличи фактът, че на българските земи са се раждали, живели хора с различно вероизповедание и различна етническа принадлежност. От абсолютно несъстоятелната постановка, възприета от Димитров и Червенков, за многонационална България се беше стигнало до друга невярна теза – един етнос, една култура, бит, религия, обичаи.

Заемането на крайна и следователно погрешна позиция доведе до немислимо омаловажаване на приноса на различните етноси, населявали и населяващи държавата ни. И в крайна сметка – до обедняване на българската душевност.

Не случайно тук не засягам така наречения възродителен процес. Все още има неприключило следствие по него. Мога да публикувам само повърхностни, общоизвестни доводи. Конкретните причини, предпоставки, действия, реакции ще останат само маркирани. И още, това е вътрешен въпрос на суверенна държава. Въпрос, на който всички нейни граждани трябва да получат изчерпателен, честен отговор. Исторически верен отговор. Несъобразен с моментна политическа обстановка или личностни интереси. Вярвам, че по-нататък в друго време и обстановка ще успее да се върна подробно към този въпрос.

Въпреки противоборството, господин Кенан Еврен след прекратяване на президентския му мандат ми изпрати послание, в което ме нарича „Баща на българския народ“. Напоследък той ме „ощастливи“ с негативни оценки, но по тази мълчи. Аз този народ не съм го делил никога на българи, цигани, евреи, турци, арменци и прочее. Отношенията ни с Турция бяха добросъседски, бих казал приятелски. И то, когато светът беше разделен на два лагера... Винаги ме е затрогвало гостоприемството, оказано ми там не само от управляващите, но и от народа. Вярвам, че ако България и Турция водят честна и благоразумна политика, отношенията им ще се развиват в полза и на двете „комшийски“ страни.

ЮГОСЛАВИЯ... И ТЪЙ НАРЕЧЕНИЯТ „МАКЕДОНСКИ ВЪПРОС“

Отношенията с Югославия бяха затормозени вследствие на една изкуствено създадена и провеждана постановка. Главният проблем, зареден с противоречия, беше така нареченият „македонски въпрос“. Уви, той така и не получи пълноценно решение, отговарящо на историческата истина и на българските национални интереси.

Георги Димитров, Васил Коларов и Трайчо Костов приеха това, за което Сталин и Тито се бяха договорили – шовинистичната теза на сръбските националисти за „македонската“ нация.

Що се касае до „обещанията“ за връщането на българските земи, те така си и останаха само по страниците на стенографския протокол от 5 юни 1946 г. С гриф „Строго секретно“ той съхранява моменти от разговора на Сталин с Георги Димитров, Васил Коларов и Трайчо Костов:

„...Сърбите са завзели Западните покрайнини повече по стратегически съображения. Ние сме съгласни, че подавяващото болшинство от населението там са българи. Но за нас е абсолютно невъзможно, по политически съображения, да върнем тези околии на българите още сега.“

„Ние и американците не сме участвали в установяването на тази граница и не я признаваме за справедлива, заявихме в Париж по въпроса за българо-гръцката граница. Вие имате право да искате териториален излаз на Бяло море...“

„Трябва да се даде културна автономия на Пиринска Македония в рамките на България... Автономията ще бъде първата стъпка към присъединяването на Македония, за което при сегашната обстановка може да не се бърза... Че нямало развито още македонско съзнание в населението, това нищо не значи.“

Тази постановка на Сталин бе приета на Десетия пленум на ЦК на БРП(к) през 1946 г., а през 1947 г. бе отразена в Бледските споразумения между Георги Димитров и Тито. Признаваше се македонска държава с живеещи там главно македонци. Пиринският край трябваше да бъде обособен като „културна автономия“, т.е. беше направена крачка към разработената концепция за присъединяване на този край към Югославия. Там се извършваше обучение на „македонски“ език. Бяха

надошли емисари от Скопие и Белград, за да обработват населението.

Хора с изконно българско съзнание бяха насилствено принуждавани да се „самоопределят“ като македонци. Около 40 000 са били изселени в Югославия.

Със сръбски емисари, сталински заплахи и натиск, българска партийна „праволинейност“, административни мерки, шантаж и дори насилия бе извършено нещо абсурдно. Може би без прецедент в историята на човечеството. Денационализация! Всички материали, свързани с националноосвободителните борби в Пиринския край, бяха предадени на Скопие. Националният nihilизъм, превърнат в държавна политика, посегна дори на праха на Гоце Делчев, който бе пренесен в Скопие!!!

Всичко това продължи и по времето на Червенков. След като бях издигнат за първи секретар на партията и особено за председател на Министерския съвет, аз се заех да разчистя това трагично наследство.

Връщам се в мислите си назад и с много тъга за безвъзвратно изминалите години се сещам, че тогава посетих преди всичко Пиринския край. Бях в Гоце Делчев, това бе най-крайната точка към границата. След това отидох в Сандански, който в миналото беше маларичен център и там изпращаха на заточение антифашисти и други патриоти. Няколко дни отделих, за да мога да посетя всички райони.

Предприех тази обиколка, за да видя как и откъде да започна подготовката на референдум. За да покажем нагледно какво население живее в този край. За мен беше пределно ясно, че трябва да отидем на референдум и да ликвидираме наложената ни „културна автономия“. Разбира се, не можеше да се шуми за това. Налагаше се да се действа внимателно и да се проучи добре обстановката.

Населението ме посрещна изключително радушно. Изключително! Спомням си, в Гоце Делчев се отбих в една кръчма. Сложиха голяма трапеза. Реших да се пошегувам с присъстващите. Да ги провокирам. За аперитив сервираха ракия. Вдигнах тост и казах: „Тази ракия е люта... Най-важното е, че тя зове на юг.“ Всички станаха прави и аплодираха. Викаха възбудено. Няколко минути продължи това...

Бях доволен, защото то бе сериозен израз на патриотизма на населението от Пиринския край. Израз на българското съзнание на това население. Така протече посещението ни и в

останалите райони. А те бяха изостанали. Забравени бяха и от Бога!... И Сандански, и Гоце Делчев, и самият Благоевград бяха изоставени и изостанали. В окаяно положение ги видях. След това хвърлихме много средства, много сили, за да се обновят и превърнат в китни центрове на българщината.

Сещам се още, че пред десетки историци, учени от различни области поставих задача да изследват малцинствения въпрос. Исках да дадат отговор: има ли в България различни национални малцинства? Многонационална държава ли е България или не? Стигнаха до категоричното заключение, че подобна теза в политико-идеологическа измишльотина. В частност това се отнасяше и за така наречената „македонска“ нация.

Във Вардарска Македония 68 на сто от населението е българско. Чистокръвни българи, на които изкуствено е вътпявано и въздействано, че са отделна македонска нация. Нация, която се създаде „ин витро“ по рецептите на Сталин и Тито. Говорът, който произволно се определя като македонски език, е западно наречие на българския, с примеси на сърбизми и други чуждици.

Да възстановим историческата правота, беше дълг не само към националните интереси. За българска земя, за българщина много знайни и незнайни доблестни участници в Илинденско-Преображенското въстание, в освободителните борби бяха оставили костите си след Освобождението на „стара България“ от турско. Хиляди наши войници водеха по-късно победни сражения, завършили със загубени войни. Порочна политика. Трябваше да се лекуват отдавнашни язви и по-нови рецидиви.

Подкрепа нямаше нито от съветска страна, нито лично от Хрущов. Напротив, при посещение в Белград той декларира целостта и независимостта на републиките в Югославия. Налагаше се отново да действам през главата на Съветския съюз. Да подготвим и проведем пленум без знанието и одобрението на Хрущов.

Това стана през 1963 година. На този пленум се подчерта: македонска нация няма. Спекулациите на просръбските националисти, взети на въоръжение от титовиетите и лансирани с подкрепата на Москва, не отговаряха нито на историческата истина, нито на фактическата действителност. Преобладаващата част от „македонското“ население е българско, остана-

лата – албанци, мюсюлмани, сърби. Квалифицираното мнозинство са българи.

Очаквах с вълнение следващата стъпка. И ето – проведенният след пленума референдум в Пиринския край доказва правилността на тези изводи, на нашата линия. Гласувалите ясно изразиха своето българско национално съзнание. Само два-три процента се самоопределиха като македонци. Повечето от тях – от инат, защото преди ги бяха карали насила да се „помакедончват“.

След пленума, с който изразихме нашите принципни позиции по т.нар. „македонски въпрос“ и абсолютната несъстоятелност на тезата за македонска нация, което се потвърди и от проведенния референдум в Пиринския край, от българска страна правехме всичко възможно, за да не се изострят двустранните отношения с Федеративна република Югославия.

Не преставах да мисля как да подобряваме нашите връзки. Но където и да отидехме, при всяко посещение в отделните югославски републики първият, дежурният въпрос, който се поставяше, беше т.нар. „македонски въпрос“. Независимо от всички усложнения, породени от нашата категорична принципна позиция по този въпрос, постепенно отношенията с Югославия се нормализираха. Животът искаше своето.

Мъчително приех обстоятелството, че нито решенията на пленума, нито резултатите от референдума получиха външна поддръжка. Никаква поддръжка. Нито в Съветския съюз и социалистическите страни, нито в необвързаните, нито в капиталистическите.

Нещо повече. В Съветския съюз, в Академията на науките, се създаде македонска научна секция, отдел за връзки с македонската държава, катедра за македонски език. Аналогични структури бяха създадени и в някои други страни – членки на Варшавския договор, например в Чехословакия.

Хрущов не отиде на разправа с мен заради този пленум, макар че не изключвах такава реакция. Бях готов да я приема. Тогава не само не ни подкрепиха. Нещо повече. Десетки години се вършеха страхотни манипулации, натиск, пропаганда, обработка на общественото мнение не само в Югославия и в социалистическата общност, но и по света. Настройваха всички срещу България. Защото не можехме да кажем „черно“ на бялото.

Всички стояха зад съветската теза, свързана с република

Македония – има македонска нация, история, култура, език. По т.нар. „македонски въпрос“ бяхме в пълна изолация.

В моята книга „Тодор Живков срещу някои лъжи“ вече имах възможност да разкажа за трудностите, които срещаме не само с Федеративна република Югославия, но и с други страни. И на първо място със съветското ръководство. В бележките, които излагам по-нататък за Хрущов, подчертавам, че той постъпи правилно, когато отиде в Белград и заяви открито, че известното решение на Коминформбюро е погрешно. Но едновременно с това Хрущов провъзгласи, че Съветският съюз признава Югославия като единна държава на включените в нея народи. Това беше втората му теза.

Когато провъзгласи погрешността на решението на Коминформбюро, Хрущов постъпи правилно, но той създаде на нашата страна и немалко трудности. След посещението си в Белград той дойде в България. Мисля, че това не бе случайно. Той явно си даваше сметка, че с посочения акт (съобщението пред целия свят, че Съветският съюз поддържа югославските позиции, включително по „македонския въпрос“) ни поставя в трудно положение.

В резултат на всичко това другите страни от социалистическата общност бързо активизираха и подобриха своите отношения с Югославия. Нашите отношения се затрудниха. Така се получи, че пострадали бяхме отново ние.

Едва по време на Воденската среща през 1973 г. успях да убедя Брежнев в правотата на нашата постановка. Тогава Леонид Брежнев все още беше сериозен, стойностен политик, който имаше международно влияние, умееше да уважава и равнопоставя партньорите си. Той много се колеба, но накрая прояви разбиране. Даде съгласие да запознае тяхното ръководство със становището ни.

Не желаехме да се месим във вътрешните работи на Югославия, не решително не можехме да приемем създаването на македонско национално съзнание на противобългарска основа. При тогавашната международна обстановка обаче можехме да отстояваме нашата теза само в частта ѝ за Пиринския край.

Не след дълго, въпреки натиска на Скопие, българската кауза беше приета от съветското ръководство. Предстоеше да получим одобрението на другите социалистически страни. Нашата исторически правдива позиция трябваше да получи и международно признание.

Някои от по-възрастното поколение, надявам се, си спомнят как югославското ръководство в онези години провеждаше отявлена недружелюбна политика срещу България. Разбираемо е в такава обстановка колко усилия бяха положени, за да се създадат нормални отношения. Да се осъществи нашата линия на добросъседство.

Представлява интерес следният факт. През 1967 г. предстоеше мое посещение в Югославия. Аз, а и цялото партийно и държавно ръководство придавахме голямо значение на тази визита. Случи се обаче нещо непредвидено. В същия ден, когато трявеше да излети за Белград, средствата за масова информация вече съобщаваха, че е започнала война между Израел и Обединената арабска република. Когато ме изпроводиха на летището в София, аз заявих пред моите изпращачи, че войната вероятно ще продължи не повече от ден, ден и половина... Максимум два дена! Предрекох разгрома на ОАР. Моите колеги не се съгласиха. Замълчаха. Така ме изпратиха...

На летището в Белград бях посрещнат от Тито. Присъстваха, разбира се, и други държавни дейци и политици. Тито явно знаеше, че войната е започнала. След официалната церемония по посрещането той ми каза: „Няма да продължи много тази война. ОАР ще разгроми бързо агресора...“ Аз замълчах. Това беше посрещане и нямаше възможност за никакъв диалог. При това – на крак.

След настаняването ни, както се бяхме договорили, към 11 часа започнахме разговорите. Тито поде отново това, което ми каза на аерогарата – че войната бързо щяла да приключи. Сега вече му възразих. Развих становището, което бях изложил при моето изпращане в София. Казах, че Израел във военно отношение е далеч по-подготвен. Че има организирана, добре снабдена и въоръжена армия и отлично разузнаване. Докато ОАР нямаше тази сила, независимо че е голяма страна. И заключих, че войната ще завърши катастрофално за ОАР. „Дали това, другарю Тито, ще стане до довечера или до утре вечер, аз не мога точно да кажа. Но ще завърши катастрофално.“ Тито остана изненадан: „Как е възможно такива точни прогнози!“...

След няколко минути му съобщиха, че го викат по специалния телефон. Остави ни. Чакахме 40–50 минути, а може би и час. Върна се сломен. Каза ни, че вестта е печална... Повече от няколко часа египтяните нямало да издържат. До довечера,

до утре – най-много!... Повече нямало да могат да се бият. При тази ситуация се договорихме да прекратим срещата, както и нашето посещение. Така и направихме. Аз се върнах в България.

Още същия ден излетях за Москва. Следващата сутрин в Кремъл се проведе среща на първите ръководители на комунистическите партии от социалистическите страни-членки на Варшавския договор. Присъстваха и други държавни и партийни ръководители, сред които бе и Тито. Там стояхме, докато по „червения телефон“ СССР и САЩ прекратиха войната.

Следващото ми посещение в Югославия бе по печален повод – за погребението на Тито. Бяхме двама души – аз и министърът на външните работи. Прие ни тогавашният председател на Председателството на СФРЮ. Щом влязохме, той започна разговор по „македонския въпрос“. Макар че навън имаше „опашка“, чакаха и други официални делегации, той продължи разговора повече от предвиденото по протокола време и темата естествено беше Македония. Излязохме навън. Поеха ни други двама от ръководството. И пак дежурната тема – „македонският проблем“!...

Що се отнася до Тито – нищо ново под слънцето. Излязоха много публикации. В тях подробно са изложени същностни характеристики на неговата личност, на дейността му като водач на Съюза на югославските комунисти и СФРЮ. Къде верни, къде неверни... Аз се присъединявам към оценките за неговите безспорни заслуги. От друга страна, той водеше своеобразен, бих казал – нещо близко до екстравагантния начин на живот. Живееше доста разкошно. Обичаше украшенията, а имаше и чисто свои си салтанати. Това естествено правеше впечатление, и то не особено благоприятно. В края на краищата, мислехме си, не по такива увлечения трябва да се съди за един или друг държавен мъж...

Срещал съм се няколко пъти с Тито, но не се наемам да правя цялостна характеристика за личността му. Не мога обаче да не отбележа, че въпреки усилията ми срещите, общо взето, не излизаха извън рамките на официално възприетите канони. С малка ретроспекция ще се спра на две от тях.

Първата ми среща беше през септември 1966 г. Тъй като югославското ръководство не прие разговори на най-високо равнище, ние отидохме на компромис. Заминахме като парламентарна делегация, водена от мен. В своята реч там аз изразих задоволството си, че даваме тласък на развитието на

дружбата между България и Югославия. Че нашите връзки все повече се разширяват. Тито се опита да се държи подчертано пренебрежително към мен. Бих казал – дори нагло. Стараеше се да „ухажва“ Георги Чанков, както и да създава противоречия в нашата делегация. Но, разбира се, не успя. Чанков не се поддаде на провокацията, държа се достойно...

От особено значение е срещата ни през 1963 г., когато Тито начело на официална делегация направи посещение у нас. Водихме обстойни и до голяма степен – по моя оценка – откровени разговори. Устроихме голям митинг в зала „Универсиада“ в чест на Тито и придружаващите го. Обръщаме се към тях като към скъпи гости и приятели от братска страна. Въпреки това противоречията (известно е вече по какъв въпрос) останаха.

При посещението си в България Тито не можеше да не види успехите, които ние бяхме завоювали. Връщайки се в Югославия, още на летището той говорил за постиженията на нашата страна. Че България била отишла напред. Че Югославия имало какво да научи от нас. Същевременно „сблъсъкът“ по така наречения „македонски въпрос“ оставаше, макар че отношенията ни започнаха да се подобряват.

Говорейки за ролята на Тито, сещам се за един известен на историците, а и не само на историците факт, свързан пряко с нашата история. Знае се, че в края на Втората световна война в резултат на натиска на Тито и на неговото обкръжение Сталин е „капитулирал“, направил е доста отстъпки. С това са се съгласили и Чърчил, и Рузвелт. И Георги Димитров!... Отнася се до факта да се създаде федеративна република. В същото време се е възприела и наложила тезата, че тази република е многонационална, че в нея има и тюркско-мюсюлманска народност. Така изкуствено бе създаден един конфликтен проблем, който сега си казва думата в развитието на събитията не само на Балканите, но и в Европа, и в света.

Но това е въпрос, който излиза от кръга на разглежданата тема. Аз само го маркирам...

АЛБАНИЯ

За тази балканска страна, с която сравнително дълго време поддържахме добри отношения, имах само най-обща представа. В началото албанското ръководство декларираше своята привързаност към СССР. То дори поддържаше тезата, че Албания е най-приятелската страна на Съветите. Но след идването на Хрущов отношенията започнаха постепенно да се обтягат. Нямах точна представа на какво се дължеше това. Дали прокитайското влияние в албанското ръководство беше главната причина, или в дъното стоеше желанието на Хрущов да налага имперски взаимоотношения.

При моето посещение в Албания бях потресен от обстановката, с която се сблъсках. Крайна изостаналост и мизерия. Наши специалисти, които работеха там, по време на срещата ми с тях открито заявиха: „Другарю Живков, ние не допринасяме никаква полза. Албанците идват, стоят по два-три дни, максимум седмица и си отиват. За толкова време нито могат да научат, нито да усвоят нещо. Те са свикнали да живеят по горите, с козите, не са привикнали на организиран труд.“

Недоумявах как може в Европа да има толкова бедна и западна страна. Вярно, по площадите викаха „Енвер, Енвер“, но лозунгите, с които посрещаша ръководството, бяха едно, а действителността и бита на народа – съвсем друго: крайна примитивност, необразованост.

След като се върнах в България, информирах нашето ръководство какво е състоянието на хората, как нищо съществено не е направено. Основното препитание е козарството. Убеждавах ги, че ако третираме Албания като една наша изостанала област, можем да ѝ помогнем с малко усилия. Договорихме се, че ще информирам Хрущов, преди да предприемем конкретни мерки. Опитвах се да убедя и него, че е необходима незначителна помощ. Той реагира нервно и остро. Очевидно беше настроен да води война с албанското ръководство. И тогава, и сега ми е трудно да кажа какво мотивираше реакцията му. Така или иначе въпреки прокламирания интернационализъм Хрущов не разреши да се помогне на албанския народ.

Моето първо посещение. Още от началото Енвер Ходжа и цялото ръководство му придадоха ярко антититовски характер. В речите на митингите. Бях принуден насаме открито и категорично да заявя на Енвер Ходжа, че аз съм решително

против да се третира по този начин моята визита, да се превърща в пропаганда срещу която и да е страна. След този разговор нападите почти се прекратиха. В края на моето пребиваване в Албания от Китай се завърна министър-председателят Шеху. Той също веднага започна антиюгославската тема. На другия ден обаче не поднови този разговор. Явно Енвер Ходжа го беше осведомил за моята позиция.

Години, дълги години албанското ръководство оценяваше провежданата от нас политика много точно и не допусна да се говори нито срещу България, нито лично срещу мен. Но след време нещата се промениха и придобиха негативно отражение. Въпреки това ние се въздържахме да водим антиалбанска политика. Стараехме се да гледаме напред и да не сеем семената на горчиви плевели, които щяха да ни пречат в бъдеще.

РУМЪНИЯ, ЧАУШЕСКУ И НЕГОВИТЕ АМБИЦИИ

Отношенията ни с тази страна бяха особени. Принадлежахме към един военен блок – Варшавския договор, към една икономическа организация – СИВ, и към една политическа система, но добросъседството между нас се балансираше изключително трудно.

Първоначално Георге Георгиу-Деж провъзгласи абсурда: „Всички диалози на Румъния със социалистическите страни трябва да се водят, след като е искано и получено разрешение от Съветския съюз, а също – трябва да споделяме какво смятаме да правим!“ Видях го за последен път на едно Московско съвещание. Той беше видимо разстроен и диалогът с него бе невъзможен. С идването на Чаушеску и промените в румънското ръководство отношенията между нашите две страни се усложниха още повече.

Мислил съм, много съм се питал, не година и две – от какво се акумулираше напрежението? България беше засилила своята икономическа активност. Главният поток от стоки между нас и Съветския съюз минаваше през Румъния. През нейна територия получавахме електричество, газ и т.н. от СССР. С оглед да намалим тази зависимост направихме ферибота, с който преминаваше влакова композиция между Варна и Иличовск. Но все пак основната част от това, което идваше от север за България, минаваше през Румъния. Бяхме принудени

да държим сметка за евентуалните допълнителни усложнения, които биха могли да последват от румънска страна при рязко изостряне на нашите взаимоотношения. Още първите разговори и контакти, които имах с Чаушеску, след като беше издигнат за генерален секретар на Румънската комунистическа партия и за президент, спомням си, протичаха изключително трудно.

Не зная каква оценка ще дадат времето и историята на Николае Чаушеску. Но мен силно ме впечатляваше поведението му. Какво беше доминиращото в неговите изяви? Дали болезненият вождизъм и амбиции, с които провеждаше политиката и във вътрешен, и в международен план, или пък фактът, че той просто не можеше да владее нервите си? Не зная.

Не допусках, че един държавен ръководител може да изпада в положение, подобно на неговото. При несъгласие той крещеше, блъскаше по масата, не можеше да произнесе нито една фраза, защото започваше да заеква. Налагало се е да го изчаквам дълго да се успокои, за да продължим започнат вече разговор. Споделял съм неведнъж с нашето ръководство. Всички бяха единодушни по отношение на неговия арогантен, невъздържан „стил“ на контакти и обсъждания.

Чаушеску мъчително приемаше водещото положение на България на Балканите. Опитваше се да реализира своите политически амбиции, като кокетничеше и със Съветския съюз, и със западните страни. Те пък заиграваха, като поощряваха неговата маниакалност в съответствие със своите цели, разбира се.

Контактите между нашите две страни бяха във всяко отношение трудни. И противоречиви. Непреодолима и неприемлива беше срубата националистическа политика, която Чаушеску провеждаше специално към България.

Този курс се прокарваше, разбира се, още по времето на Георгиу-Деж. Спомням си за тъжен факт при мое посещение по негово време. Заведоха ме до едно село, забравил съм вече кое, в някакво колективно стопанство. Показваха ми обори, складове, машини. Отнякъде при мен дойде възрастна жена, която за секунди ми прошепна „Другарю Живков, тук сме деветдесет на сто българи, но никога не смее да каже. Всеки, който спомене, че е българин, веднага го разстрелват.“ И побягна. Изумях от изненада. Не бях забравил обаче, че по времето на Георге Георгиу-Деж в Румъния имаше над 200

хиляди българи, изселили се от нашите земи през годините на турското робство.

Чаушеску продължаваше възприетата линия, той искаше да унищожи всичко, което напомняше за България. Много пъти се опитвахме да му разясняваме каква гордост е за румънския народ фактът, че е давал убежище и на бежанци от България, и на борци за свободата ѝ. Но в Румъния се провеждаше политика, която покровителстваше и подтикваше унищожаването на историческото наследство, на паметниците, останали там от национално-освободителната борба на българския народ против турското иго. Светини, свързани с имената на Левски, Ботев, Любен Каравелов, Раковски и др., всичко се ликвидираше поетално.

Решителни разговори с Чаушеску в тази насока проведохме, когато начело на Комитета за култура беше Людмила Живкова. При мое официално посещение нарочно я включихме в нашата делегация, за да може един от главните въпроси, които поставяме на разискване, да бъде за българското присъствие в румънските земи. При това ние отдавна бяхме възтановили в България и поддържахме всички паметници, свързани с участието на Румъния в Освободителната руско-турска война. Всичко беше не само запазено, но и реставрирано от наша страна. Години и години поставяхме въпроса за адекватно отношение от румънска страна, но този проблем не получи разрешение.

Имам все пак малкото утешение, че както сподели с мен тогава Людмила, тя била разговаряла предварително с министърката на културата на Румъния и двете били дошли горедолу до една позиция, взаимно приемлива за двете страни, която те изложиха на заседанието на делегациите. Чаушеску обаче се нахвърли като пощръклял върху своята подчинена с най-обидни и арогантни думи. Думи, които не допусках, че могат да бъдат изречени от държавник. Атмосферата се нагнети. Макар че той изля яда си върху министърката на културата на Румъния, ясно беше: всичко е насочено към Людмила и срещу България. Наложихме да отложим разговорите чак за след обяд, докато Чаушеску се овладее. Но все едно, решение по повдигнатите от нас въпроси така и не получихме.

От ден на ден нещата се усложняваха. Виждахме как Чаушеску с всякакви методи провежда политика за изкореняване и от паметта на румънския народ, и от националното

самосъзнание на стотиците хиляди българи в румънските земи всичко, което напомняше за България.

До известна степен успяхме да противодействаме, като засилихме радио-телевизионните връзки, с които обхващаме цялата равнинна част на Румъния. При моите официални посещения бях усетил, че хората ме разбираха без преводач. Умишлено говорех импровизирано, бързо. И следях как те възприемаха казаното от мен. Реагираха спонтанно, ръкопляскаха. Разбрах. Това бяха хора, които знаеха български език. А този факт, че ме разбират непосредствено, без преводач, беше видимо неприемлив за Чаушеску. Спомням си как на един митинг нервите на Елена не издържаха, тя рязко се извърна, слезе от трибуната и демонстративно я напусна.

Чаушеску не огласяваше публично своето отношение към принадлежащата на България Южна Добруджа. Но при Академията на науките в Румъния имаше специален институт, ръководен от неговия брат. Оттук се разпространяваха и на Запад, и в социалистическите страни „научни доказателства“, че Южна Добруджа била румънска територия.

Редуваха се и други усложнения.

Но на мен не ми даваше мира и спокойствие основният проблем между двете страни през последните години – замърсяването на Русе от Гюргево. Проблем, за който разказвам на друго място.

Загатнах вече, че в лицето на Чаушеску имах неуравновесен партньор с непредвидими реакции. Факт е, че и нескритото несъгласие, и недоволството, и критиките срещу него се парирха най-вече от неговите истерични изблици. Това поддържаше неговата собствен самооценка за безпогрешност. И ако Чаушеску все пак се съобразяваше с мен и проявяваше известен респект, това се дължеше на обстоятелството, че единствен аз го критикувах остро и открито на международните ни срещи.

Ще си позволя по този повод да спомена един „детайл“. За мен и досега си остава необяснимо ревнивото, да не кажа подозрителното отношение на ръководителите на Съветския съюз към моите контакти и разговори с Чаушеску. Питам се – дали не смятаха, че и България ще тръгне към създаването на антисъветски балкански блок? Не мога да повярвам, че в Москва са ме виждали така, защото думите на съветските ръководители по мой адрес винаги са били най-положителни.

Михаил Горбачов не правеше изключение. Така че дали винаги и всички са били искрени, сега вече ми е трудно да кажа.

Чаушеску имаше за какво да бъде критикуван и извън междусъседските ни отношения. Той се увличаше в индустриализацията и беше изоставил социалната сфера и селското стопанство. Припомням си как в първите години по време на лов в Румъния викаха за гончии местни селяни. Повярвайте, не успявах да сдържа изумлението си от техния окаян външен вид, от дрехите им, покрити с кръпки. Не след дълго Чаушеску се усети и съобрази. Но тъй като не можеше да промени с магическа пръчка състоянието на преобладаващата част от румънското население, по време на лов започнаха да изкарват гончии само от военни поделения, съответно с армейско облекло.

Оценките, които давам на Чаушеску, в никакъв случай не биха ме оправдали, ако премълча нещо съществено. Не мога да приема варварския начин, по който се постъпи с него и с Елена Чаушеску. Един държавен ръководител фарсово осъден на смърт от инсцениран трибунал! Присъда, приведена незабавно в изпълнение – в Европа, в края на XX век. Позорен акт, с който в Румъния неколцина унизиха своя търпелив, беден и отруден народ. Чия ли перестроечна злоба и жестока отмъстителност се крие зад този варварски акт?